

ПОНЯТТЯ І НАПРЯМИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 1(13), с. 45–48

Розглянуто поняття екологічного розвитку сільськогосподарських підприємств та визначено основні напрями екологобезпечного розвитку аграрного сектору. Від успішного їх вирішення значною мірою залежить екологічний стан довкілля.

Розвиток ринкових відносин в Україні висуває перед аграрним сектором низку нових проблем у сфері природокористування. Їх вирішення має ґрунтуватися насамперед на позитивному зв'язку між ефективністю, прибутками і захистом навколишнього середовища. Аграрний сектор — одна з пріоритетних галузей народного господарства, в якій процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання мають свої особливості, що залежать від природних та екологічних факторів. У сільському господарстві відбувається безпосередня взаємодія людини з природою, від якої значною мірою залежать здоров'я людини, її психологічний, емоційний стан та ін. Тому в Україні важливого значення набувають проблеми економічного, екологічного та соціального розвитку аграрного сектору. Від їх успішного розв'язання залежать розвиток інших галузей народного господарства, продовольча безпека держави, фінансове забезпечення потреб країни, формування внутрішнього і зовнішнього ринків.

Питання екологобезпечного розвитку досліджували провідні вітчизняні вчені — В. Трегубчук, А. Третяк, Ю. Дем'яненко, О. Веклич, Ю. Лисенко, О. Балацький, С. Дорогунцов, В. Паламарчук та ін. Однак системний підхід до формування механізму екологобезпечного розвитку аграрного сектору недостатньо опрацьований і потребує подальшої поглибленої розробки.

Розглянемо напрями екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств та забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Як відомо, аграрний сектор економіки найбільш тісно взаємопов'язаний з природним сере-

довищем. Підтвердженням цього є особливості сільськогосподарського виробництва: головним засобом виробництва є земля, а предметами праці — живі організми [4]. Сучасне сільське господарство справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля. У зв'язку з цим екологобезпечний розвиток сільськогосподарських підприємств має стати стратегічним напрямом подальшого розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки.

У результаті непродуманої діяльності підприємств, транспорту, науково-технічного прогресу, інших факторів все більше забруднюється природне середовище, атмосфера Землі, швидкими темпами знижується родючість ґрунтів. Забруднення навколишнього природного середовища призвело до втрати родючості орних земель, зі збільшенням кількості кислотних опадів знищуються деякі види рослин, тварин і птахів. Біосфера сьогодні не спроможна подолати навалу екологічного бруду, її отруєний організм уже не здатний до ефективного самоочищення і самовідновлення.

Виходячи з аналізу економічної ситуації в Україні та використовуючи досвід розвинених країн світу, В. Борисова вважає, що відносини власності на природні ресурси тісно пов'язані із системою управління природокористування і відіграють визначальну роль у виникненні екологічних та економічних проблем. Усунути суперечності між екологією та економікою можна тільки шляхом об'єктивного розв'язання проблем власності на природні ресурси та відповідного реформування системи управління природокористуванням. Вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить про наба-

гато ефективніше ведення сільськогосподарського виробництва, що ґрунтується на приватній власності [1].

Справді, тільки за наявності реального власника природних ресурсів можна чітко розмежувати та закріпити відповідні права, а також визначити відповідальність певних власників за виникнення екологічних проблем. Тому реформування системи користування природними ресурсами є також одним із напрямів екологобезпечного розвитку аграрного сектору.

Важливою особливістю землі є її родючість, що відрізняє землю від інших засобів виробництва. Завдяки родючості земля має ту особливість, через яку прийнято називати її продуктивною силою. Систематичне підвищення родючості ґрунту – основна умова високої продуктивності землеробства. З родючістю ґрунтів тісно пов'язана структура земельного фонду, оскільки від її рівня залежить площа землі, призначеної для обробітку. Структуру земельного фонду аграрного сектору України суттєво змінила Чорнобильська катастрофа, внаслідок якої було забруднено близько 10 млн га земель [5].

Надмірне розорювання земель, невиконання комплексу робіт щодо захисту ґрунтів призводять до розвитку ерозійних і руйнівних процесів. В Україні сільськогосподарські угіддя мають високий ступінь розораності – 79 % (у Житомирській області – 69 %). Наприклад, у США цей показник дорівнює 20 %, в Австралії – 10,1, Італії – 55,6, Франції – 66,6, Німеччині – 67,2, Великобританії – 35,5 %. Ці показники свідчать про різний прояв ерозійних процесів. Ерозія є не тільки безпосередньою причиною зниження родючості ґрунтів, а й фактором пошкодження посівів [3].

Відтворення родючості ґрунтів є одним із напрямів екологобезпечного розвитку аграрного сектору. Система заходів щодо відновлення родючості ґрунтів передбачає насамперед захист ґрунтів від прямого знищення та біологічного забруднення, від ерозії, хімічного і радіаційного забруднення, нераціонального проведення меліорацій, переведення ріллі у природні кормові угіддя. Саме ці заходи забезпечують охорону і збереження ґрунтів для майбутніх поколінь.

Для утворення такого екологічного стану необхідно здійснити екологізацію аграрного сектору. Екологізація – це процес послідовного впровадження нової техніки і нових технологій, прогресивних форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищувати ефективність використання природ-

них ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях. Рациональна екологізація сільськогосподарського виробництва на підставі природних і економічних законів гарантує збереження і навіть поліпшення якості природного довкілля, що забезпечує досягнення такого показника землекористування, як виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції за умови її прибутковості [3].

Таким чином, мета екологізації полягає у зменшенні антропогенного навантаження, підтриманні та посиленні факторів природного потенціалу через системи самовідновлення і агро-екологічного використання рослинного і тваринного потенціалу, а головним принципом розвитку аграрного сектору має стати екологізація всіх заходів щодо розвитку сільського господарства, обліку природних особливостей функціонування земельних ресурсів. Уже настав час переглянути технологічні процеси в аграрному секторі, що завдають збитків навколишньому природному середовищу.

Відповідно до екологобезпечного розвитку аграрного сектору необхідно здійснювати заходи з механізації, хімізації, меліорації, впровадження досягнень науково-технічного прогресу. У зв'язку з цим треба створювати відповідну систему ринкових регуляторів (пільги, кредити, податки та ін.) для зміни пріоритетів у розподілі ресурсів, капітальних вкладень в аграрний сектор, зміцнювати екологічну компоненту у витратах.

Для усунення негативних тенденцій в екологічному розвитку аграрного сектору доцільно створити комплексну програму екологізації та відповідне інформаційне забезпечення. Така програма має охоплювати такі складові, як екологізація сільського господарства та прискорення розвитку виробничо-збутової сфери аграрного сектору [5].

Для реалізації програми екологізації сільського господарства необхідно передусім обрати шлях боротьби з ерозією ґрунту, використання органічних добрив, агролісомеліорації, культурно-технічної меліорації, травопосівів, ґрунтозахисні технології, біологічні методи захисту рослин, оптимальні сівозміни, чисті пари і т. ін. Це м'які заходи щодо покращання якості ґрунтів, оскільки вони не вносять різких змін в екологічний баланс агроєкосистеми, а навпаки, сприяють покращанню родючості землі. Такі дії повинні мати пріоритет перед використанням хімічних засобів виробництва, мінеральних добрив і пестицидів,

а також застосуванням важкої техніки з великим навантаженням на землю.

У подальшому з метою екологізації аграрного сектору необхідно прискорити розвиток виробничо-збутової сфери, що дасть змогу покращити рівень використання сировини і зменшити сільськогосподарські втрати. У наш час втрати сільськогосподарської сировини і продукції складають 20–30 %. Це означає, що частина природних ресурсів аграрного сектору при виробництві продукції використовується нерационально. Втрати сільськогосподарської продукції доводиться компенсувати шляхом розширення сільськогосподарського виробництва, тобто в експлуатацію вводяться все нові природні ресурси або збільшується навантаження на старі. Формування розвитку виробничо-збутової сфери аграрного сектору є альтернативним варіантом розв'язання екологічних проблем у сільському господарстві. Тобто цей напрям передбачає структурну перебудову аграрного сектору, що приведе до збільшення обсягу кінцевого споживання сільськогосподарської продукції. Підприємства аграрного сектору повинні мати лише один “вихід” для споживання ресурсів і один “вихід” для готової продукції.

Процес прийняття управлінського рішення поділяється на етапи отримання інформації, її обробки, аналізу та прийняття рішень. Для цього необхідно створити інформаційну базу, яка відбиватиме різноманітні аспекти діяльності підприємства. Ця база міститиме інформацію первинного бухгалтерського та статистичного обліку щодо розробки екологічних програм та екологічних стандартів, нормативів; виконання науково-дослідних робіт в галузі екології; здійснення профілактичних робіт з метою зниження забруднення навколишнього середовища; використання непридатних і заборонених у сільському господарстві хімікатів; стимулювання діяльності підприємства у напрямку здійснення ним екологічних заходів та ін.

Останнім часом широко впроваджується система точного землеробства, основним завданням якої є оптимізація використання технологічних матеріалів (насіння, пестицидів, агрохімікатів) у конкретній ділянці поля відповідно до вимог, які висуваються до вирощуваної сільськогосподарської культури, стану ґрунту та збереження навколишнього середовища. Така стратегія виробництва рослинницької продукції дає можливість істотно зменшити витрати на технологічні матеріали, поліпшити і зберегти навколишнє природне середовище. В Україні цей перспектив-

ний напрям оптимізації землеробства перебуває зараз на початковому етапі й має фрагментарний характер [6].

Напрямом точного землеробства є біологічне землеробство, яке ґрунтується на застосуванні органічних добрив. Воно цілком виключає застосування отрутохімікатів і неякісних мінеральних добрив, але вимагає дотримання всіх термінів і вимог до обробітку ґрунту та догляду за рослинами, застосування біологічного методу захисту рослин. На превеликий жаль, від хімічного методу захисту рослин жодна з країн поки не відмовляється, тому в умовах масового застосування пестицидів необхідно розробити способи обстеження та раціонального і безпечнішого їх використання.

Отже, альтернативою хімічного методу є біологічний захист рослин від шкідників, хвороб та бур'янів. Практична зацікавленість біологічним методом зумовлена тим, що він безпечний для людини і теплокровних тварин. Агенти біологічного захисту не забруднюють навколишнє природне середовище, проявляють високу селективність, зручні для масового виробництва та мають невичерпні ресурси для цього. Ось чому біологічному захисту рослин такого важливого значення надають екологічно розвинені країни.

Відзначимо, що в нинішніх умовах застосування одного лише біологічного методу ще не гарантує надійний захист сільськогосподарських культур від шкідників та хвороб. Тут відіграють певну роль матеріально-технічні труднощі в реалізації біологічного методу. Сьогодні ефективний лише інтегрований захист рослин, який є ідеальною комбінацією біологічних, агротехнічних, селекційно-генетичних, хімічних та інших методів. У перспективі біологічний захист рослин розглядається як найважливіший напрямок розвитку аграрного сектору.

Також має гарну перспективу впровадження нових технологій інтенсивного обробітку ґрунту. Для цього потрібно ще ефективніше впроваджувати екологобезпечні технології вирощування сільськогосподарських культур.

З огляду на сучасні прогресивні види господарювання (інтегроване і біологічне) виокреслюється ще один напрямок — збалансований. Збалансований розвиток сільськогосподарського виробництва має позитивно впливати на навколишнє середовище, бути джерелом добробуту для землекористувачів і споживачів сільськогосподарської продукції. Така модель розвитку сільського господарства ґрунтується на ретельному використанні всіх обмежених ресурсів, щоб за-

побігти їх марнуванню, псуванню, уникненню надмірного внесення добрив; на запобіганні систематичної руйнації рослин пестицидами; збільшенні відсотка орних земель під чистими і зайнятими парами, дотриманні на низинних сільськогосподарських угіддях незначного навантаження у використанні органічних і мінеральних добрив, щоб до мінімуму звести забруднення ґрунту і води.

Для екологічнобезпечного розвитку аграрного сектору необхідно також сформувати еколого-економічне мислення. Сутність такого мислення полягає у засвоєнні новітніх знань про еколого-економічні зв'язки, усвідомленні можливих економічних ризиків; формуванні у керівників і працівників підприємства еколого-технічної культури та ін.

Таким чином, працівники аграрного сектору незалежно від своїх бажань, із суто об'єктивних причин змушені перейти до ресурсозберігаючого виробництва і керуватися екологічними пріоритетами у збереженні природного середовища. Досягнення рівноважного природокористування в аграрному секторі є найактуальнішою проблемою для України як потенційного виробника високоякісної екологічно чистої сільськогосподарської

продукції. Рациональне використання та охорона навколишнього природного середовища все більше стають головними проблемами серед низки інших глобальних проблем сучасності.

Література

1. **Борисова В. А.** Регулювання процесу відтворення природного ресурсного потенціалу АПК / Економіка АПК. — 2002. — № 11. — С. 133–137.
2. **Екологічний менеджмент:** Навч. посіб. / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлюк, Т. П. Галушкіна та ін. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 516 с.
3. **Мельник Л. Г.** Экологическая экономика: Учебник. — Сумы: Университетская книга, 2001. — 250 с.
4. **Організація сільськогосподарського виробництва:** Підруч. / Г. С. Тарасенко, Л. Я. Зрібняк, М. М. Ільчук та ін.; За ред. Г. С. Тарасенка та ін. — К: ФАДА, ЛТД, 2000. — 446 с.
5. **Основні напрямки державної політики України в галузі охорони і дозвілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.** — К., 1999.
5. **Царенко О. М., Злобін Ю. А.** Навколишнє середовище та економіка природокористування. — К.: Вища шк., 1999. — 218 с.

Conception of ecological development of agricultural enterprises is considered and the main directions of safe ecology development of agrarian sector is defined. From successful their decision depend on ecological position of environment.

Надійшла 20 лютого 2006 р.